

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคม แม้ว่าจะมีการจัดระเบียบทางสังคมและควบคุมทางสังคม สังคมก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องธรรมดาของโลก สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมมีสาเหตุจากการเปิดตัวรับกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก การพัฒนาคน ด้านอุตสาหกรรม การสื่อสาร การบริโภค การท่องเที่ยว การขยายตัวของสังคมเมืองหรือแม้แต่การศึกษา

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นย่อมเกิดขึ้นได้ทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคม ในสมัยโบราณ การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างเชื่องช้า ทั้งนี้เพราะว่าสิ่งประดิษฐ์คิดค้นในสังคมมีน้อย การสื่อสารยังไม่เจริญเหมือนปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันเป็นไปอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอสืบเนื่องมาจากการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ความเจริญของระบบการสื่อสารโทรคมนาคม แสดงให้เห็นถึงความเติบโตหรือก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวมถึงการเรียนรู้ทัศนคติ ความเชื่อ ความพึงพอใจและทักษะของบุคคลที่เป็นสมาชิกในระบบสังคมนั้น ๆ ถ้าการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลเกิดขึ้นในวงกว้าง อาจส่งผลกระทบต่อระบบสังคมหรือองค์ประกอบทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมืองของชุมชน เพราะหน่วยพื้นฐานของชุมชนนั้นคือ บุคคล จากการทำชุมชนมีการเรียนรู้ มีภูมิปัญญาของตนเองที่สั่งสมพอกพูนกันมาแต่อดีต เป็นองค์ความรู้ทรงคุณค่าสำหรับดำรงชีวิตของครอบครัวและชุมชน ชุมชนในอดีตเป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ทางด้านวัตถุ ชุมชนสามารถปลูกข้าวปลูกผักเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นของตนเองได้ ในเรื่องเครื่องนุ่งห่มก็สามารถปลูกหม่อนเลี้ยงไหมปลูกฝ้ายนำมาทอและตัดเย็บสวมใส่กันได้โดยไม่ต้องพึ่งพาการซื้อจากภายนอก ในเรื่องที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคก็สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ ธรรมชาติรอบข้างซึ่งมีทั้งการใช้ลำต้น ใบและราก พืชพันธุ์

ชนิดต่าง ๆ นำมาปลูกสร้างที่อยู่และเป็นยารักษาโรค ทางด้านจิตใจชุมชนก็มีการช่วยเหลือจุนเจือกันพึ่งพาอาศัยกันอย่างอบอุ่นและมีความสุข มีการเอาแรงกัน มีการรวมกลุ่มและรวมตัวกันอย่างสม่ำเสมอ ในหมู่บ้านมีประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนกระทั่งการละเล่นที่สนุกสนานร่วมกัน มีการเคารพผู้ใหญ่ซึ่งเป็นผู้สูงอายุ มีคุณธรรมและชื่อเสียง มีอยู่ในทุกส่วนของหมู่บ้าน ทั้งหมดคือภาวะที่สนองตอบความสุขของชีวิตและความสมบูรณ์แบบของชีวิตที่น่าชื่นชม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2527, หน้า 91) กล่าวว่าระบบเศรษฐกิจในสังคมชนบทมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีตเป็นเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับการเกษตรแบบยังชีพ ผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เองและสามารถผลิตซ้ำได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก มีความผูกพันภายในสูง การครอบครองที่ดินด้วยการเป็นสมาชิกของชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการผลิตมีความพอเพียงในตัวเอง ทัศนคติอยู่ในเกษตรกรรมคือการทอผ้าและมีการปลูกข้าวในครัวเรือนเดียวกัน มีความเชื่อร่วมกันคือ นับถือผีปู่ย่า ตายาย ในหมู่บ้านนับถือญาติพี่น้องและทำกิจกรรมสังคมร่วมกัน

สุวิทย์ อิศาศศวัต (2538, หน้า ก, ข) ได้ศึกษาที่บ้านหนองโอบใหญ่ ตำบลโนนยาว อำเภอนองสูง จังหวัดมุกดาหาร วิถีชีวิตชาวบ้านก่อน พ.ศ. 2503 พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน ป่า และน้ำเป็นแหล่งผลิตปัจจัยสี่ และยังพึ่งพาสิ่งเหนือธรรมชาติคือ ผี ในเวลาเจ็บป่วย และเวลาเริ่มเข้าฤดูเพาะปลูก นับแต่ชาวบ้านเริ่มนำเอาพืชพาณิชย์เข้ามาปลูกในชุมชน คือ ปอ มันสำปะหลัง ฝ้าย หน่อไม้ และหน่อไม้ฝรั่ง วิถีชีวิตของชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยนไป ชาวบ้านพึ่งพาอาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคจากป่าและน้ำน้อยลง เพราะป่าถูกทำลายเพื่อเอาที่มากปลูกพืชพาณิชย์ ทำให้รายจ่ายเพิ่มขึ้นเนื่องจากซื้อปัจจัยสี่ และเทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น รถไถเดินตาม ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชจากในเมือง เป็นต้น ใน พ.ศ. 2512 ไฟฟ้าที่เข้าหมู่บ้านทำให้มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นและยังทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป เช่น ชาวบ้านมีความสะดวกสบายเพิ่มขึ้น มีโลกทัศน์กว้างขึ้น การที่ชาวบ้านมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นมาก แต่รายได้จากการเกษตรไม่เพียงพอ การเดินทางไปทำงานภาคอุตสาหกรรมและบริการ และนำเงินเข้าหมู่บ้านเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันก็นำวัฒนธรรมเมืองเข้ามาด้วย

ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนและปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอน คือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้ หรือประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ ผู้เรียน คือ ลูกหลาน หรือ เครือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนในรุ่นหลัง ๆ ต่อไป ระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญนอกเหนือจากบ้าน คือ วัด ผู้เรียนรู้ได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัด ที่จะเรียนหนังสือ ความรู้ทางศาสนา จริยธรรม และความรู้อื่นจากพระภิกษุที่มีความรู้ และเป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น ในปัจจุบันระบบการเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากวัดยังคงมีอยู่และยังมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ได้เข้ารับการถ่ายทอดความรู้จากวัดโดยการบวชเรียน

เงื่อนไขและสถานการณ์ภายนอกทั้งการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค ความสะดวกในการติดต่อระหว่างคนจากแต่ละท้องถิ่น และการขยายตัวของสื่อมวลชน และวิธีการเผยแพร่ความรู้ใหม่มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนรู้ ของประชาชนในท้องถิ่นภาคเหนือเป็นอย่างมาก ปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังคงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ที่ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผน ในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้ (ชูเกียรติ ลีสุวรรณ, 2535, หน้า ข-ค)

จากการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ในชุมชนทั้งด้าน สังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในระดับมหภาค มีผลต่อวิถีชีวิตของคนชนบทในทุก ๆ ด้าน รวมทั้งระบบการถ่ายทอดที่มีอยู่เดิมในชุมชน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าคนในชุมชนภาคเหนือมีค่านิยมด้านอาชีพอะไรบ้าง มีการถ่ายทอดทั้งค่านิยมและทักษะในอาชีพอย่างไร ชุมชนอาศัยอะไรเป็นกลไกและวิธีการอย่างไรในการถ่ายทอดดังกล่าว ในขณะที่เดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยีที่มีผลต่อการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพของชุมชนชนบท อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษา การถ่ายทอดค่านิยม และทักษะในอาชีพของชุมชนชนบทภาคเหนือ
2. เพื่อศึกษากลไกและวิธีการ ในการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพของชุมชนชนบทภาคเหนือ

3. เพื่อศึกษาอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ที่มีผลต่อการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพของชุมชนชนบทภาคเหนือ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

1.1 บริบทของชุมชน

1.1.1 สภาพทางภูมิศาสตร์

1.1.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

1.1.3 กิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปีของชุมชน

1.1.4 สภาพการตั้งบ้านเรือน

1.1.5 สภาพการจัดการศึกษา

1.1.6 ศาสนา ความเชื่อ จารีต ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน

1.1.7 ด้านสาธารณสุข

1.1.8 การปกครอง

1.1.9 การรวมกลุ่มในหมู่บ้านกิวแลหลวง

1.2 สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในสังคม เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี

1.3 การถ่ายทอดค่านิยมและทักษะอาชีพในชุมชน

1.3.1 การถ่ายทอดค่านิยมและทักษะอาชีพในชุมชน

- การสอนจากบุคคลในครอบครัวหรือเครือญาติ การเข้าไปเป็นลูกจ้างแรงงานหรือการเป็นลูกมือ การเข้าไปเพื่อฝึกหัด

- การปฏิบัติจริง เช่น การทดลองทำด้วยตนเอง

- การเลียนแบบหรือการทำตามอย่างกัน

1.3.2 กลไกการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะอาชีพในชุมชน

- บุคคลในครอบครัว

- เครือญาติ

- ผู้เชี่ยวชาญในอาชีพ
- เจ้าของผู้ประกอบการ

1.4 อิทธิพลการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยี

- 1.4.1 อิทธิพลการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจต่อการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพชนบท
- 1.4.2 อิทธิพลการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมต่อการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพชนบท
- 1.4.3 อิทธิพลการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีต่อการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพชนบท

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ บ้านกิวแลหลวง เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ที่ก่อตั้งมากกว่า 100 ปี มีเส้นทางคมนาคมติดต่อกับภายนอกได้สะดวก มีการติดต่อสื่อสาร และรับข้อมูลได้ทุกทิศทาง หมู่บ้านกำลังมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเดิม และกำลังถูกพัฒนาจากหน่วยงานหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานของเอกชน ทำให้ระบบการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยมและทักษะในอาชีพแตกต่างไปจากเดิม และมีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เลือก บ้านกิวแลหลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยุหว่า อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ในการวิจัย

3. กลุ่มผู้ให้ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 3 กลุ่ม

- ผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน เจ้าอาวาสวัด ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่เกษตร

- ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ คือ ผู้อาวุโสในชุมชน

- สมาชิกที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้าน เช่น ผู้ประกอบอาชีพหลักด้านการเกษตร

ผู้ประกอบอาชีพด้านแกะสลักไม้ ผู้ประกอบอาชีพทำลำไยอบแห้ง กลุ่มผู้อยู่ในวัยแรงงาน กลุ่มคนหนุ่มสาว กลุ่มสตรี จำนวน 18 คน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การถ่ายทอด หมายถึง ระบบการเรียนรู้ ทักษะ ความรู้ ค่านิยม ความชำนาญของ อาชีพในวิถีชีวิตจากคนกลุ่มหนึ่งหรือรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งหรือรุ่นหนึ่ง โดยการสอน การปฏิบัติจริง การเลียนแบบ เป็นต้น

ค่านิยม หมายถึง ความรู้สึกหรือความเชื่อ ของแต่ละบุคคลว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม น่ามี น่าทำหรือชื่นชมเวลาเห็นผู้อื่นกระทำ เป็นสิ่งสำคัญขั้นมูลฐานทำให้บุคคลตัดสินใจว่าควร ปฏิบัติ อย่างไรหรือไม่ควรปฏิบัติอย่างไร พฤติกรรมหรือการแสดงออกต่าง ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะ ค่านิยมที่บุคคลมีอยู่ ค่านิยมซึ่งเป็นเรื่องของความคิดในสิ่งที่ดีควรจะเป็น ซึ่งคนส่วนใหญ่เห็นพ้อง ต้องกัน

ทักษะในอาชีพ หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจและชำนาญในอาชีพ

กลไกการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพ หมายถึง บุคคลหรือองค์กรที่ทำหน้าที่ ถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพได้แก่ บุคคลในครอบครัว เครือญาติ ผู้เชี่ยวชาญในอาชีพ และเจ้าของผู้ประกอบการ เป็นต้น

วิธีการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพ หมายถึง การกระทำที่เป็นการถ่ายทอด ค่านิยมและทักษะในอาชีพโดยการกล่อมเกลามาจากสังคม ครอบครัว ได้แก่ การสอน การปฏิบัติ จริตการเลียนแบบ หรือทำตามอย่างกัน เป็นต้น

อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลง หมายถึง ผลของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยีต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและวิธีการถ่ายทอดค่านิยมและทักษะในอาชีพของ ชุมชน